

A TRADUCCIÓN EN ÉUSCARO

Manterola Agirrezabalaga, Elizabete (2014) *La literatura vasca traducida*. Berna etc.: Peter Lang, Col. Relaciones Literarias en el Ámbito Hispánico: traducción, literatura y cultura, nº 10. Colección dirixida por Luis Pegenaute. 267 p. ISBN: 978-3-0343-1490-9.

A autora da monografía que recensionamos, Elizabete Manterola, profesora da UPV/EHU (Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea), preséntanos un libro mediante un título moi transparente: *La literatura vasca traducida*, que formula dende o primeiro capítulo a dificultade de delimitar o propio concepto de «literatura vasca». Un fenómeno problemático e mesmo polémico ao que non son alleas outras comunidades bilingües minorizadas.

A exportación da literatura vasca é un feito relativamente recente, pero cada vez máis habitual. O estudo que ofrece Manterola ofrece unha análise innovadora sobre a tradución de literatura vasca a outras linguas e culturas, tomando en consideración o papel desenvolto pola tradución dentro do sistema cultural nas últimas décadas. Continuando o traxecto teórico iniciado por especialistas como Even-Zohar (1990), Lefevere (1992) e Gentzler (2001); Manterola achégase á realidade do polisistema cultural vasco e trata de modo particular as relacións interculturais en sistemas multilingües e diglósicos nos que as traducións non só forman parte do sistema meta (Toury 1995), senón que na súa opinión, tamén poden ter unha ligazón coa cultura de partida: «En muchas ocasiones, las traducciones del euskera suelen ponerse en marcha desde la cultura de origen y no desde la cultura meta» (p. 13). Para a profesora, é fundamental

definir con claridade cales son as relacións de poder establecidas entre as culturas que entran en xogo no intercambio. As relacións de forza ou dominio poden estar máis ou menos patentes e manifestar a través de elementos como a ideoloxía (escolloa ou tratamento de determinadas temáticas), os aspectos económicos (beneficio) ou o status (prestixio ou lexitimidade) en todas ou en parte das distintas fases do proceso, isto é, antes, durante e despois da tradución:

Los agentes que participan en el trasvase, al igual que el contexto social, político e ideológico serán factores a tener en cuenta para poder entender la realidad de la traducción del euskera hacia otras lenguas (Manterola 2014, p.64).

O volume está dividido en seis capítulos. Logo dunha introdución necesaria, o segundo capítulo describe o contexto cultural no que se producen os textos de creación e as traducións. A seguir, preséntase o marco teórico no que se encadra o estudo e faise un repaso sobre a literatura de investigación neste ámbito. Un cuarto capítulo explica cales foron as dificultades de localización dos datos e de catalogación dos mesmos. A especialista levou a cabo un primeiro labor de catalogación e análise dende varias perspectivas: autorías, títulos, linguas meta, xéneros etc. Mais ao se tratar dun sistema literario diglósico e bastante complexo, identificou diferentes tipos de tradución pouco frecuentes na tradución entre linguas maioritarias e minoritarias, que analiza na segunda parte do libro. Para realizar esa fase da investigación limitou o obxecto de estudo a un corpus reducido pero representativo de varias obras de Bernardo Atxaga, coa intención de describir as diferenzas e semellanzas existentes entre a autotradución, a autotradución en colaboración e a tradución alógrafa. Así, para ilustrar o fenómeno da autotradución e a gradación do traballo en colaboración afirma:

Entre ellos se situaría toda la gradación del trabajo en equipo, comenzando por la colaboración puntual, pasando por el trabajo a cuatro manos y llegando al extremo en que el autor mismo es la parte más activa del proceso (Manterola 2014, p. 93).

A profesora realiza tamén unha comparación paratextual, macrotectual e microectual entre traducións directas e indirectas que presentan resultados diferentes. Un fenómeno que debería ser máis analizado por épocas, países, xéneros e linguas, en opinión da experta. A lingua mediadora será a que defina o centro do sistema e os respectivos subsistemas: «En el caso de las lenguas diglósicas, la reducción del número de traducciones indirectas disminuirá la dependencia, pero no la hará desaparecer de todo» (p. 106). No capítulo sexto reflexiona sobre a tradución dende o éuscaro e a modo de conclusión ofrece unha serie de consideracións que se deberían ter en conta no futuro.

Na primeira parte da monografía, Manterola trata da importancia do papel que desenvolve o contexto cultural de cada unha das linguas que participan no trasvase, porque para a autora, as propias características do contexto resultan ser a base da súa investigación. Isto é, elementos como a diglosia, o concepto mesmo de literatura vasca, a realidade sociolingüística e o variado ámbito xeográfico, a relativa autonomía do sistema ou a importancia da tradución no desenvolvemento da creación: «Si en una sociedad biligüe una de las dos lenguas está en situación diglósica, la autotraducción también será una actividad diglósica» (p. 78). Con respecto á creación propia, a especialista cuestiona a existencia de dous sistemas literarios independentes dentro da comunidade lingüística. Trata da autonomía dos mesmos e analiza cal é a relación que existe entre eles, que define como «comunidad cultural diglósica» (p. 42). Para o seu estudo decide que o criterio lingüístico é o máis axeitado para delimitar o seu ámbito de traballo, é dicir, obra escrita orixinalmente en éuscaro (euskal literatura) e as súas traducións a outras linguas (literatura vasca traducida).

Na segunda parte do volume, a especialista ofrece e analiza os datos do catálogo Euskal Literatura Itzuliaren katalogoa (ELI) que recolle as referencias bibliográficas dos libros traducidos dende o éuscaro (Manterola 2012)¹. López Gaseni (2009) fixera un inventario entre 1976 e 2008 e contara un total de 800 libros importados sen ter en consideración a LIX. Case no mesmo período, Manterola computa 380 traducións exportadas (1976-2010). A autora fainos un

---

1 En: <<http://www.ehu.es/ehg/eli/>>. (Consulta 20/09/2014).

excelente percorrido sobre a orixe da literatura vasca e sobre a historia da tradución en éuscaro dende as súas orixes en 1545 que nos axuda a contextualizar a produción propia e allea. O catálogo recolle toda a produción literaria editada en formato libro dende principios do século XVI ata 2010 e sitúa en 1657 a primeira tradución bilingüe (éuscaro-francés). Na actualidade o xénero máis produtivo é a LIX e tamén o máis exportado, sobre todo a narrativa. Namentres a poesía perde presenza respecto doutros tempos², o ensaio é aínda simbólico e o teatro resulta ser un xénero marxinal. Un dos aspectos que comenta Manterola, e que coincide co proceso de elaboración do catálogo BITRAGA para o galego, é a dificultade de atopar datos sobre a autoría das traducións e das autotraducións, así como sobre a lingua de mediación. As datas de maior volume de produción tamén coinciden, porque ata finais dos anos 80 non aparecen de xeito sistemático as traducións (935) cara á outras culturas e linguas (38). A autora fixa como data fundamental a concesión do Premio Nacional de Literatura en 1989 a Bernardo Atxaga por *Obabakoak*:

De algún modo, Atxaga es el exportador principal de literatura vasca y los demás autores se sitúan en una posición secundaria, en lo que a número de publicaciones meta se refiere. Ha sido considerado como único representante de la literatura vasca y, en consecuencia, la obra de otros autores ha podido quedar en la sombra (Manterola 2014, p. 125).

Os nomes que máis se repiten no catálogo por número de frecuencia son: Juan Kruz Igerabide, Patxi Zubizarreta, Mariasun Landa, Anjel Lertzundi, Xabier Mendiguren, Harkaitz Cano e Jon Arretxe. A maioría das obras están traducidas ao castelán e aos sistemas literarios estatais veciños (en ocasións mediante convenios³) e publicar en editoras de prestixio só está ao alcance duns poucos. O capítulo 5 está dedicado ao estudo de caso. Trátase da análise do corpus multilingüe paralelo de 12 obras orixinais de Bernardo At-

---

2 A páxina web da editora Susa ou a páxina: <<http://www.armiarma.com>>, son referencia para a tradución de poesía.

3 Editoriais asociadas como Bromera, Elkar, Galaxia, La Galera, Libros del Peixe, Tándem e Xordica para a LIX, ou editoras estatais que publican an varias linguas autonómicas: Edebé, SM, Anaya etc.

xaga, traducidas a sete linguas. O estudo macro e microtextual conclúe que existe unha diferenza entre as traducións realizadas cara ao castelán (proceso no cal se implicou o autor), que procuran a aceptabilidade como norma, e as traducións cara a outras linguas que procuran a adecuación, na súa maioría indirectas.

Manterola insiste en que case todas as obras escritas en éuscaro teñen que pasar polo castelán para chegar a outras culturas. Isto prodúcese en xeral por falta de profesionais que poidan traducir directamente dende o éuscaro ou porque as editoras non se fían da calidade do traballo de persoas que non contratan a cotío. Deste modo a lingua central actúa de lingua ponte, pero tamén xera unha dependencia cultural indesexable. Ademais, a profesora fai fincapé en que o acceso a o mercado do libro para as culturas minoritarias está moi restrinxido por falta de coñecemento ou de interese. Así pois, malia o esforzo realizado nos últimos anos por parte da administración autonómica do País Vasco español para fomentar a literatura vasca no exterior, a autora demanda políticas culturais fortes e sostibles para que esta poida sobrevivir e darse a coñecer. Cómpre termos en conta que o patrocinio externo tamén implica unha recompensa interna (Hermans 1999).

O volume péchase co capítulo de reflexións finais e interesantes perspectivas de futuro, que propón analizar outros soportes e xéneros como a poesía, poñer a proba o modelo de estudo con outras autorías co fin de comprobar se a norma é a mesma e investigar sobre a obra, autorías e linguas cara ás que non existe tradución do éuscaro ata o de agora. Para Manterola segue a ser prioritario o traballo de investigación en tradución dende a cultura de orixe e pescudar sobre as canles de exportación utilizadas.

Fronte ao que ocorre co intercambio cultural entre culturas fortes, a tradución cara a e dende unha lingua minoritaria resulta ser unha actividade vital para o desenvolvemento da produción propia e allea: «[...] la traducción de Obabakoak a otras lenguas no supuso solamente que la literatura vasca se abriera a Europa, sino también darla a conocer dentro de España» (p. 137). O volume que presentamos resulta ser fundamental para entender o fenómeno da tradución dentro do campo literario vasco, do mesmo modo que o son os traballos de Bacardi & Godayol (1998 e 2009) para a situación do catalán; ou a investigación de Fernández *et alii* (2012) para a o caso

galego. Salvando as distancias, e tras a lectura dos diferentes estudos, podemos concluír que hai elementos comúns aos diferentes procesos de normalización cultural nas tres comunidades. Aínda que prime o interese pola literatura escrita nas respectivas linguas no tocante á produción propia dirixida ao público adulto, concordamos con Manterola en que a tradución tivo e está a ter un papel moi importante no desenvolvemento dos respectivos campos literarios.

Ana Luna Alonso
Universidade de Vigo
aluna@uvigo.es

Bibliografía

- BACARDI, Montserrat & Pilar GODAYOL (coord.). 2009. *Una impossibilitat possible, Trenta anys de traducció als Països Catalans (1975-2005)*. Vilanova i la Geltrú: El Cep y la Nansa edicions. 2009.
- BACARDI, Montserrat *et alii*. 1998. *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. Antoloxía. Vic: Eumo. 1998.
- EVEN-ZOHAR, Itamar. 1990. "Polysystem Studies". *Poetics Today* 11, 1. 1990.
- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ *et alii* (eds.). 2012. *Traducción de una cultura emergente. La literatura gallega contemporánea en el exterior*. Berna etc.: Peter Lang. 2012.
- GENTZLER, Edwin. 2001. *Contemporary Translation Theories* (2ª ed.). Londres, Nova York: Routledge. 2001.
- HERMANS, Theo. 1999. *Translations in Systems: Descriptive and Systemic Approaches Explained*. Manchester: St Jerome. 1999.
- LEFEVERE, André. 1992. *Translation rewriting, and the manipulation of literary fame*. Londres, Nova York: Routledge. 1992.
- LÓPEZ GASENI, Manu. 2009. "Euskal itzulpenen inbentarioa eta azterketa (1976-2008)". *Senez*, 37. En: <<http://www.eizie.org/Argitalpenak/inbentarioa/inbentarioa.pdf>>. (Consulta 10/09/2014). 2009.

- MANTEROLA AGIRREZABALAGA, Elizabete. 2012. *Euskal liteartura itzuliaren katalogoa*. En: <http://www.ehu.es/ehg/eli/>. (Consulta 05/09/2014). 2012.
- TOURY, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 1995.

